

ספר בראשית
עם פירוש רד"צ הופמן
© הוצאת נצח

אתר לימודי
יהדות ורוח **זעת**

(ה) הברית בין הכתרים
(פרק טו)

כבר פעמיים¹ ניתנה לו לאברם ההבטחה, שזרעו ינחלו את ארץ כנען. עתה תחזק הבטחה זו על ידי כריתה חגיגית של ברית. אך עוד לפני כן ניתנה לו ההבטחה לזרע משלו, ומשהוא מקבל אותה באמונה, הרי נכרתת הברית. ובהזדמנות זו מודיעו ית' גם את אשר עתיד לקרות לבניו. לא מיד תינתן להם הארץ המובטחת, אבל היא תינתן להם אחרי שיעברו סבל רב וקשה ומזקק. תחילה תהיה תקופה של גלות ושעבוד במשך ארבע מאות שנה, ורק אחר ירשו ארץ. „כי לא-שלם עון האמרי עד-הנה“ (להלן פסוק טז). והנה ברית זו היא השניה שהקב"ה כורת עם

¹ לעיל יב, ז ויג טו. —

בני תמותה. מטרתה של הראשונה, זו שנכרתה עם נח², היתה — הבטחת עצם קיומה של האנושות. שם הכטיח ה', לא להביא עוד מכול על הארץ „לשחת כל בשר“³, בעוד אשר ברית שניה זו מיועדת לייסוד מלכות ה' עלי אדמות. אין ה' רוצה רק לקיים את האנושות בתור שכזו, אבל הוא חפץ לקיימה בשביל עצמו. לשם כך היה צורך בעם סגולה. עם ההבטחה החגיגית של ארץ הקודש לזרעו של אברם מיועדת-מוקדשת ממלכה זו לברכה לאנושות כולה. יש איפוא בכריתת ברית שניה זו, ברית אברם, משום משמעות אוניברסלית רבה, רבה יותר עוד מאשר לזו שנכרתה עם נח.

פרק טו, פסוק א. אחר | הדברים האלה היה דבריה'
אל-אברם במחזה לאמר, אל-תירא אברם אנכי מגן לך
שכרך הרכה מאד.

אחר הדברים האלה. במלים אלה פותחת תקופה חדשה, כי אכן, כריתת הברית שבה נקבע אברם באופן חגיגי להיות אב לאומה שתעמידה לרשת את ארץ הקודש, הרי היא קובעת תקופה חדשה הן בחייו שלו הן בקיי האנושות כולה. ומאורע כזה הקובע תקופה חדשה, מן הדין שתיאורו יובדל מן הקודם לו גם מבחינה חיצונית, על ידי מלות פתיחה מתאימות. — היה דבריה'... במחזה. הודעת דבר ה' לאדם במחזה מהווה סוג חדש של גבואה. בסיני, בשעת מתן תורה, לא ראו כל דמות — „ותמונה אינכם ראים“ וגו'⁴, אבל שמעו קול ה' תוך כדי תופעות נפלאות. בדומה לכך חזה אברם במחזה, שבו נאמרו לו הדברים הבאים, אלא שאין הכתוב מוסר לנו פרטים על מחזה זה. — אל-תירא אברם. מכאן שירא היה — האם לא יבואו עליו המלכים בצבא רב כדי לנקום

² לעיל ט, ט ואילך. —

³ שם פסוק טו. —

⁴ דברים ה, יב. —

חרפת מפלתם⁵)? האם ישוב ה' לעשות לו נס כמו שעשה לו זה עתה?
האם לא איוולת היתה זו מצדו להיכנס לריב לא לו ולסכן את חייו השלווים
בגלל בן־אחיו, שבו פגעה יד הגורל כפי שהיה מגיע לו על פי מעשיו?
כשהרהורים נוגים מעין אלה מטרידים את שלוותו, מופיע הדר ה', והוא
שומע את הדברים: „אל תירא, אברם, אנכי מגן לך“, כלומר אגן עליך
גם בעתיד. — ש כ ר ך ך ך וגו', ולא רק הגנה מבטיחו ה', כי אם גם שכר
רב בעבור לכתו בדרך ה' עד כה. במשפט זה יש משום קשר אל המאורע
הקודם וגם משום פתיחה לדור־שיח הבא. — ש כ ר ך ך ך יש שרואים במלה
„שכרך“ גשוא שני לנושא — „אנכי“, לאמור: אני שכר רב לך. אולם
דברי אברם בשני הפסוקים הבאים אינם מתיישבים עם ביאור זה.

הפסוקים ב"ג. ויאמר אברם אדני ד' מה־תתן־לי ואנכי
הולך ערירי, ובן־משק ביתי הוא דמשק אליעזר. ויאמר
אברם הן לי לא נתתה זרע, והנה בן־ביתי יורש אתי.

אדני ד'. באשר להיגיוו של שם זה, ראה ביאורנו לויקרא א. א⁵).
צורה זו של שם ה' באה כאן בראשונה. וכבר העירו חכמינו ז"ל⁷), שעד
אברם איש לא קראו ית' אדון. שם האדנות מציין את ה' כאדוננו, ואת
האנשים — כעבדיו. יחס זה של האדם אל קונו לא הובן בשלימותו עד
אברם. הוא הראשון שהבין תפקידו — להיות עבד ה' מבלי לתבוע שכר
כלשהו תמורת עבודתו, בחינת שלא על מנת לקבל פרס. אלא, מכיוון
שה' הבטיח לו ההבטחה רבת החסד „שכרך הרבה מאד“, הרי הוא חפץ —
אם אמנם שכר יינתן לו — בזרע אנשים. כל שאר הדברים אין להם
ערך בעיניו. ברם, אברם, ענו הוא מאד, „ואנכי עפר ואפר“⁸) הוא אומר
על עצמו, ואין הוא רואה עצמו ראוי לנס זה, להוליד בן אחר שנים רבות

⁵) ר' דעת ר' לוי, בראשית רבה מז, ה (המ'). —

⁶) ע' סט ואילך, בהוצאה העברית שעי' מוסד הרב קוק, תשי"ג (המ'). —

⁷) ברכות ז, ע"א (המ'). —

⁸) להלן ית, כז. —

של עקרונות, והוא זקן ובא בימים. לכן הוא מביע את בקשתו בצורת קובלנה על מצבו האומלל. — מה-תן-לי, השווה „מה תצעק אלי“⁹, לשם מה תתן לי, איזו תועלת יש לכל ברכה בשבילי. — ואנכי, הרי זה ניגוד, כמו להלן ית, יג. — הולך, במובן של להסתלק מן העולם; השווה „וילך בלא חמדה“, דברי הימים ב' כא, כ. — ערירי, בודד, עזוב, מלשון ערר, כלומר ערום, להיות בודד. — ובן-משק, מלשון משק-משך, למשוך אל עצמו, לעשות קנין. לפיכך, „בן-משק“ הוא בן הרכישה, הירוש, זה שהכל יהיה שלו; השווה „בן בליעל“¹⁰, והשווה צפניה ב, ט „ממשק חרול“, וברור שהכתוב בוחר בביטוי זה משום צלילו, הקרוב אל „דמשק“. — דמשק, יש מפרשים¹¹ במובן איש-דמשק, הדמשקאי, ברם, לפי זה היה צריך להקדים את השם אליעזר לפני דמשק. הלכך נראה לנו יותר לפרש: הוא הדמשק של אליעזר, כלומר קרוביו שבדמשק. אליעזר כבר זקן היה, שהרי נאמר „זקן ביתו“¹², אין זה סביר שיאריך ימים רבים אחר מות אברם, וקרוביו שיושבים בדמשק, הם איפוא הממתינים שעושרו של אברם יעבור לידיהם¹³. — ויאמר, חזרה כזאת של „ויאמר“ שכיחה למדי; השווה למשל להלן ל, כז; שמות א, ט. — לי וגו', אין אברם מעיז לבקש: תן לי זרע! והוא מביע בקשתו באופן צנוע על ידי תיאור המציאות המעציבה — „הן לי לא נתתה זרע“. ועם זאת יש בכאן בקשה נוספת מאת ה' — לשמור על זרע זה כדי שאמנם יוכל לרשת אותו, כלומר שלא ימות על פני אביו, שלא יאלץ להגר לארץ אחרת, כפי שקרה לאברם עצמו, וכיוצא באלה.

⁹ שמות יד, טו. —

¹⁰ שמואל א' כה, יז. —

¹¹ אונקלוס, רמב"ן, ספורנו ועוד (המ'). —

¹² להלן כה, ב. —

¹³ על הקשרים שבין אברהם לדמשק יודעות לספר גם אגדותיהם של צמים אחרים. באגדה המוסלמית נקרא עבד אברם בשם דימאסק, והיא מספרת שהוא אשר בנה את העיר וקראת על שמו — דמשק. אילו היה באגדה זו משהו של ממש, היה מותר להניח, כי אמנם היה שמו דמשק בתחילה, וכי אברם כינהו אליעזר, כשהיה לו לעבד, על פי איזה שהוא מאורע, שבו נושע על ידי ית. —

פסוקים ד. ונהנה דבריה אליו לאמר לא יירשך זה,
כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך. ויוצא אתו החוצה
ויאמר הכסניא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל
לספר אתם, ויאמר לו כה יהיה זרעך.

והנה. אף על פי שאברם לא בקש בקשה מפורשת, באה לו תשובתו
ית' המרגיעה. — ממעיך. ביטוי זה בא במקרא הן לגבי הגבר הן
לגבי האשה¹⁴. ביטויים אחרים הם: «יוצאי חלציו»¹⁵, «יוצאי ירך»¹⁶.
— כה. כלומר כה רבים וכה בלתי ניתנים לספירה יהיה זרעך. כוננתו
ית' היתה ליתן יתר תוקף להבטחה זו על ידי הצבעה על תופעה הנראית
לעין.

פסוק ו. והאמין בה, ויחשבה לו צדקה.

והאמין. אף על פי שהבטחה זו נראתה לו תמוהה — הוא, הזקן,
יזכה לצאצאים רבים ככוכבי השמים, אף על פי כן הוא בטח שה' יקיים
את הבטחתו. להאמין ב... פירושו לבטוח במישהו, ואילו להאמין ל... —
להתיחס באימון לדבריו. — ויחשבה, השווה «ותחשב לו לצדקה»,
תהלים קו, לא. — צדקה, כלומר זכות המחשבה והמעשה הנכונים
לפניו ית'. בטחונו בהבטחת ה' נחשב לו לזכות.

פסוק ז. ויאמר אליו, אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים
לתת לך את הארץ הזאת לרשתה.

ויאמר וגו'. מיד ה' גומל לו לאברם את הבטחון בו — על ידי

¹⁴ רות א, יא. —

¹⁵ להלן לה, יא. —

¹⁶ שמות א, ה. —

הבטחה נוספת. הוא שב ומבטיח לו את ירושת הארץ, תוך הוספת גילוי — כל כולה של יציאתו מארץ אבותיו ובואו לארץ כנען לא היו אלא כדי ליתן לו ארץ זאת. כבר קודם אמר לו ה' «אתננה»¹⁷, ו«אתן»¹⁸, אבל עכשיו צריכה ההבטחה הזאת לקבל תוקף, על ידי כריתת ברית חגיגית, שאחריה תיראה נתינת הארץ לאברם כעשויה זה מכבר — «נתתי»¹⁹. — אשר הוצאתיך וגו'. תכליתה של יציאת אברם מאור כשדים היתה, שיוכל הוא עצמו לעשות חזקה במתנתו ית', כך שזרעו אחריו יזכו בארץ אבותיהם כיוורשים ולא ככובשים. — לרשתה יכול להיות מוסב על אברם או גם על בניו אחריו. הקב"ה נותן לו את הארץ מיד, אך אין הוא אומר לו: «עלה רש»²⁰, כלומר כבשה מיד, אלא הוא משאיר את מועד ירושת הארץ בלתי קבוע. «לרשתה» פירושו איפוא — לרשת אותה בבוא המועד, לאחר זמן, אם הוא עצמו, אם על ידי צאצאיו.

109 ק ה. ויאמר, אדני ר' במה אדע כי אירשנה.

אברם אינו שואל ישירות, אימתי עליו לרשת את הארץ, שכן, יודע הוא כי ירושתה של ארץ שכבר מיושבת על ידי אנשים אחרים תלויה במעשיהם של תושביה. לכן הוא מבקש רק לדעת, מהם המומנטים שיביאוהו לרשתה — האם, למשל, עליו להמתין עד שתימלא סאתם של תושבי הארץ, ואם כן, במה יכיר ששעת הירושה הגיעה? או שמא על צאצאיו להוכיח עצמם ראויים לרשתה, ואם כן, מה ילמדם שהגיעו למטרה הנכספת? — במה אדע, כלומר מה יראה לי או לבני אחרי, שמועד ירושת הארץ הגיע.

¹⁷ לעיל יג, טו, יז. —

¹⁸ לעיל יב, ז. —

¹⁹ להלן פסוק יח. —

²⁰ דברים א, כא. —

הפסוקים ט"ב. ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש, ותר ונוול. ויקח-לו את-כל-אלה ויכתר אתם בתוך ויתן איש-בתרו לקראת רעהו, ואת-הצפר לא בתר. וירד העיט על-הפגרים, וישב אתם אברם. ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על-אברם, והנה אימה השכה גדלה נפלת עליו.

ה' חפץ לכרות ברית עם אברם, ויחד עם זאת לענות לו על שאלתו. אימתי יהא על בניו לרשת את הארץ. בשעת כריתת ברית, כך היה מקובל, היו מבתרים בהמה לשניים, וכורתי הברית היו עוברים בין הבתרים; השווה ירמיה לד, יח. ואכן, להלן⁽²¹⁾ מסופר שתנור עשן ולפיד אש עוברים בין הגזרים, סמל להדרת קדשו ית'. בכך מתחייב ה', כביכול, לקיים את הבטחתו. כאן אין אברם מקבל עדיין על עצמו התחייבות נגדית. דבר זה יהיה רק מאוחר יותר, בברית המילה⁽²²⁾. — עגל ה... ועז... ואיל וגו'. ודאי שבחירתם של בעלי חיים מסוימים אלה תואמת את הענין. מיוצגים כאן כל אלה הראויים להיות קרבים קרבן. והנה הם נועדו, ודוקא הם ולא אחרים, לקרבן, משום שהם הם המסוגלים ביותר לסמל את אישיותו של האדם. ודאי שכאן הם מסמלים את עם ישראל. לפי כתותיו ודורותיו השונים. — משלש, כמו תרגום יונתן: „ברת תלת שנין“, כלומר בת שלוש שנים⁽²³⁾, כלומר שמלאו לה שלוש שנים, בדומה לביטוי „עגלת שלשיה“ ישעי' טו, ה. אונקלוס וכן המדרש⁽²⁴⁾ מבארים — שלוש עגלות, שלוש עזים וכו'. אחרים, למשל שד"ל⁽²⁵⁾, מפרשים — שלישיית לבטן, פירוש המובחר מכל הוולדות של הבהמה.

⁽²¹⁾ פסוק יז. —

⁽²²⁾ פרק יז. —

⁽²³⁾ וכן תרגום השבעים והסורי, השומרוני והירונימוס. —

⁽²⁴⁾ בראשית רבה מז, יז, וכנראה בעקבותם גם רש"י (המ'). —

⁽²⁵⁾ עפ"י הרד"ק בשורשים, שורש ג (המ'). —

ויש מבארים על פי לשון המשנה²⁶) — עגלה ועז ואיל שהגיעו לשליש גידולם. אולם, אם נקבל את ביאורו של תרגום יונתן, והוא המסתבר לנו ביותר, יש להבין, מדוע על בהמות אלה להיות בנות שלוש דוקא. וייתכן שפרט זה בא כדי לסמל את עם ישראל בתקופה הרביעית, כאשר מושלם יהיה, לאחר שקדמו לו שלושת האבות הראשונים — אברהם, יצחק ויעקב. אבל ייתכן גם, שזהו משום שהשנה הרביעית אצל הבהמה היא זו שבה הבהמה חזקה ביותר, ובכך גם יתברר, מדוע אין ציווי זה חל על העופות שהיה על אברהם להביא. וגם ייתכן, כי שלוש הבהמות באות לסמל את שלושת הדורות הראשונים, שלא סבלו מן השיעבוד, ואילו תור וגזל מסמלים את הדור הרביעי, אשר אמנם שועבד; תור — השווה „אל תתן לחית נפש תורך“²⁷), אך מאידך זכה בהגנתו ית' כגזל זה; השווה „על גוזליו ירחף“²⁸), — ואת-הצפר לא בתר. שלושת הדורות הראשונים לא היו שלמים. לכן היה על אברם לבתר את שלוש הבהמות. אולם דור המעונים שנגאלו, זה שהתור והגזל סמל להם — קנינו של הקב"ה היו כל כולם, ולכן אותם לא בתר. והם, התור והגזל, בשם צפור הם מצויינים כאן, בלשון יחיד, כי הכתוב רואה אותם, את בני ישראל שבמצרים והיוצאים משם, כיחידה אחת. — העיט, שם קיברן המסמל את הכוחות העוינים שהתקיפו את ישראל בתקופה הזאת. — איש, השווה „מיד איש אחיר“²⁹), — וישב, והם הושברו-הוברחו בזכותו של אברם. — ויהי השמש וגו'. מכאן שברית זו נכרתה ביום, לעומת הדיבור הקודם (פסוק ה), שכמובן היה בלילה. פסוק ו מהווה הפסקה; בכל לבו בטח אברם בה, ולכן ניתנו לו למחרת הבטחה מחדשת וכרייתת הברית. — ותרדמה, זוהי שינה נבואית. — אימה וגו'. המלה חשכה היא תמורה לאימה — דוקא החשכה היוותה את היסוד המפחיד.

²⁶) „עד שיהיו משולשין“, בבא מציעא סח, ע"א, והשווה שם רש"י ד"ה משולשים

(המ'). —

²⁷) תהלים עד, יט. —

²⁸) דברים לב, יא. —

²⁹) לעיל ט, ה. —

הפסוקים יג'טו. ויאמר לאברהם ידע תדע כי-גד | יהיה
 זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם, ארבע מאות
 שנה. וגם את-הגוי אשר יעבדו דן אנכי, ואחר-יכן יצאו
 ברכש גדול. ואתה תבוא אל-אבותיך בשלום, תקבר
 בשיבה טובה. ודור רביעי ישובו הנה, כי לא-שלם עון
 האמרי עדי-הנה.

ידע תדע. לשאלה „במה אדע“³⁰) ניתנת התשובה הזאת. על אברהם
 לדעת, שרק אחרי ארבע מאות שנה של עבדות וגרות יירש זרעו את
 הארץ. והנה סבל משולש נגזר כאן על אברהם וזרעו: א) גרות — „כי-גד
 יהיה זרעך בארץ לא להם“; ב) עבדות — „ועבדום“; ג) עינוי — „וענו
 אתם“. לא בבת אחת באו גזירות אלה. גרים היו תמיד, גם אברהם וגם יצחק
 ויעקב. כפי שהוא עצמו אומר, „גר-ותושב אנכי עמכם“³¹), אף על פי
 שכבר היה יושב אז למעלה מששים שנה בארץ. העבדות החלה עם מותם
 של אחרונים בני יעקב, כמאה ועשרים שנה לפני יציאת מצרים, ואילו
 העינוי החל רק סמוך ללידת משה, דהיינו כשמונים שנה לפני היציאה
 משם. נמצינו איפוא למדים, שקביעת התקופה של ארבע מאות שנה
 אינה חלה בשום פנים על כל שלוש הגזירות שנתבא כאן אברהם עליהן,
 אלא על הראשונה שבהן בלבד — על הגרות. ומכאן, שלא ייתכן כי בני
 ישראל שהו בארץ מצרים במשך ארבע מאות שנה. ואם בכל זאת נאמר
 „ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות
 שנה“³²), וקביעה זו מוקשה משום טבלת היוחסין המובאת שם³³), הרי
 כבר עמדו חכמינו ז"ל על קשיים אלה³⁴), ואנחנו נטפל בפתרונות השונים
 במקומם. — וגם את-הגוי וגוי. כלומר את המצרים. — ואתה
 וגוי. אתה לא תראה בסבל בניך. והגם שאף הוא ואף בנו יצחק ונכדו

³⁰) לעיל פסוק ה. —

³¹) להלן כג, ה. —

³²) שמות יב, מ. —

³³) שם ג, טז ואילך. —

³⁴) מגילה ט, ע"א ור"י שם רש"י ד"ה ובשאר ארצות (המ'). —

יעקב גרים היו בארץ כנען, אין זה נחשב לסבל בשבילו, שכן רגיל היה בכך, ולכן אפשר לכנות למצבו, לעומת זה של יורדי מצרים — שלום וגם שיבה טובה. אבל הראב"ע³⁵ סובר „עד סוף זה הקץ — מהיום“, כלומר אמנם תתגשמה שלוש הגזירות: גרות, עבדות ועינוי בתקופת שהות בני ישראל במצרים, אלא שאת ארבע מאות השנה יש למנות מעכשיו, כאילו נאמר — גרים יהיו, וישעבדו ויענו אותם עד לשנה הארבע מאות מהיום, דהיינו שהקב"ה מודיע על מועד הגאולה, מבלי שיאמר מועדי תחילתן של הגזירות הללו מהם, ולפי זה מיושבים הכתובים יפה. — ודור רביעי. הפרשנים החדשים מבארים כאן את המלה „דור“ במאה (שנה), אך אין פירוש זה מתיישב, כמובן, אלא אם כן נניח, כי אמנם שהותם של בני ישראל במצרים נמשכה ארבע מאות שנה ממש, ואילו לפי התפישה המסורתית יש לפרש המלה „דור“ כפשוטה, כמקובל, לאמור — הדור הרביעי של יורדי מצרים, דהיינו לוי, קהת, עמרם, משה (או — יהודה, פרץ, חצרון, כלב) ישוב לארץ כנען. — כי לא-שלם וגו'. זהו טעמה של נבואה זו כולה. הארץ תימסר לידי הדור הרביעי, ולא עתה, משום שרק אז ישלם עון האמרי. והכתוב מזכיר כאן דוקא את האמרי, אף כי כמובן הוא מתכוון לכל העמים תושבי הארץ, משום שהאזור שבו היה אברם גר בעת ההיא היה בידיו של הלה³⁶).

פסוק יז. ויהי השמש באה וטלמה היה, והנה תנור עשן

ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה.

ויהי, השווה להלן מב, לה; מלכים ב' יג, כא. תמיד מוסב „ויהי“ על „והנה“ שאחריו, והמשפט שלפני „והנה“ בא לקבוע את מועד המאורע. — באה, לשון עבר, ולכן הטעם הוא מלעיל. — על טה, כלומר חושכו

³⁵ פסוק יג, ד"ה ד' מאות שנה (המ'). —

³⁶ לעיל יד, יג. —

הסמיך של הלילה. — היא, במקום היתה³⁷). — תנור וגו'. מחזה זה של תנור עשן ואבוקת אש, לסמל את תפארת ה' העוברת בין הבתרים לשם כריתת הברית הוא בא.

פסוקים יחבא. ביום ההוא כרת ה' את-אברם ברית לאמר, לזרעך נתתי את-הארץ הזאת מנהר מצרים עד-הנהר הגדל נהר-פרת. את-הקיני ואת הקנזי ואת-הקדמוני ואת-החתי ואת-הפרזי ואת-הרפאים. ואת-האמרי ואת-הכנעני ואת-הגרגשי ואת-היבוס.

ברית, השם שניתן למעשה המתואר קודם. — לאמר, כלומר הברית שאליה הוסיף ה' את ההבטחה „לזרעך” וגו'. — מנהר מצרים, כאן מצויינים תחילה גבולות הארץ, באופן כללי. נהר מצרים, ייתכן שזוהו הנילוס (השווה יהושע יג, ג ודברי הימים א' יג, ה); אך במקומות אחרים מוזכר כגבול דרומי „נחל מצרים” (במדבר לד, ה; יהושע טו, ד), והוא הנקרא כיום ודיאל-עריש, בנגבה של הארץ, ומסתבר שלכך הכוונה גם כאן³⁸). — עד-הנהר הגדל וגו'. ואמנם כן היה בימי דוד ושלמה (מלכים א' ה, א, ד; ה, טה). — את-הקיני וגו'. עתה מנה הכתוב את כל העממים תושבי הארץ בפרוטרוט, עשרה במספר.

בולט הוא העדרו של החוי ברשימה שבכאן, וראה הסכמה המשווה שבהערה³⁹). ייתכן שהיגר לארץ במרעד מאוחר יותר, ואזור מושבו נקרא תחילה הקיני, הקניזי, הקדמוני או ארץ הרפאים. לעומת זאת, אחד עשר העמים המגויים לעיל, יט ואילך, לא כולם הוכנעו. מאלה המוזכרים כאן, הרי הקיני, הקניזי, הקדמוני והרפאים אינם כנענים. — החתי נקרא לעיל (י, טו) חת; והשווה „ארץ החתים” (יהושע א, ד) כשם לכל כנען, ומאידך „מלכי החתים” (מלכים א' י, כט ומלכים ב' ה, ו) כציון למלכים שמחוץ לארץ כנען⁴⁰). החתים התגוררו בדרום הארץ, באזור חברון (השווה להלן פרק כג) ובמרכזה (השווה במדבר יג, כט;

³⁷ ר' גוניוס § 147, הערה 2. —

³⁸ אך השווה דילמן, שלדעתו הכוונה לזרוע המזרחית של הנילוס. —

שופטים א, כו). — הפרזי, הרי אלה יושבי פרוות, אלה היושבים בכפרים בלתי מבוזרים. שמש ושם הכנענים משמש לעתים כשם בלעדי לכל יושבי הארץ (לעיל יג, ז ולהלן לד, ל). — הרפאים, השווה לעיל יד, ה. — האמרי, מלשון אמיר, דהיינו ראש, פסגה, כלומר יושבי הפסגות; השווה במדבר יג, כט. האמורי היה יושב בהרי אפרים ויהודה והתפשט גם למרחבי עבר הירדן מזרחת. משום היותו השבט המלחמתי, הרי נקראים בשמו כל תושבי הארץ, במיוחד כאשר מדובר בעסקי מלחמה. — הכנעני בא כאן כמובן הצר ביותר של השם, כלומר תושבי חוף הים וגדות הירדן (השווה לעיל יג, כט; יד, כה). — הגרגשי איננו מזוהה. לפי חכמינו ז"ל⁴⁰ הרי היגר עם זה מפני בני ישראל לאפריקה, בימי יהושע בן נון. בערבית משמעו של שם זה הוא — בוך שחור, הווה אומר אלה היושבים בבתי אדמת חמר. — היבוסי, היושב בתוך יבוס ומסביבה, העיר שנקראת מאוחר יותר ירושלים.

(39)

עמים	בראשית י	בראשית טו	דברים ז וכן יהושע ג	שמות ג	שמות יג
צידון	*				
התני	*	*	*	*	*
יבוסי	*	*	*	*	*
אמורי	*	*	*	*	*
גרגשי	*	*	*		
חוי	*		*	*	*
ערקי	*				
סיני	*				
ארודי	*				
צמרי	*				
חמתי	*				
קיני		*			
קנזי		*			
קדמוני			*	*	
פרזי					
רפאים				*	*
כנעני			*	*	*

³⁹ הסורים נקראו בפי אנשי אשור — האטי, ואצל המצרים — חַתָּא.

⁴⁰ ירושלמי שביעית ה, א (המ'). —